

Türkiye’de Hasta Hakları Örgütlerinin On Yılı

Ten Years of Patient Rights Organizations in Turkey

Esin KARLIKAYA^a
Murat CİVANER,^b
İnci HOT^c

^aDeontoloji AD,
Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Edirne

^bDeontoloji AD,
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Bursa

^cDeontoloji ve Tıp Tarihi AD,
İstanbul Üniversitesi
Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, İstanbul

Geliş Tarihi/Received: 29.08.2008
Kabul Tarihi/Accepted: 20.12.2008

*Bu metnin taslak bir biçimi,
Selanik/Yunanistan’da 11-14 Eylül
2005 tarihleri arasında düzenlenen
“3rd Meeting of the International Soci-
ety for the History of Medicine” isimli
toplantıda sözlü bildiri olarak sunul-
muştur.*

Yazışma Adresi/Correspondence:
Murat CİVANER
Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Deontoloji AD, Bursa,
TÜRKİYE/TURKEY
mcivaner@gmail.com

ÖZET Dünyada hasta hakları kavramının gelişimine paralel biçimde, Türkiye’de de birer sivil toplum hareketi olarak hasta hakları dernekleri kurulmaya başlanmıştır. İlk hasta hakları örgütü, Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği-HAYAD, 1997’de İstanbul’da kurulmuştur. 1998’de Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları Yönetmeliği’ni yayımlamış, sonraki süreçte, Hasta Hakları ve Sağlıklı Yaşam Derneği ile Sağlık Hakkı Hareketi Derneği gibi örgütler yapılandırılmıştır. Bu çalışmanın amacı; Türkiye’deki hasta hakları derneklerinin etkinliklerini ve şimdiki durumlarını kıyaslamak ve tartışmak, ayrıca olası gelecek öngörülerini ile birlikte önerilerde bulunmaktır. Yapılanmaları, tarihçeleri ve etkinlikleri incelenen üç hasta hakları örgütünün çeşitli açılardan benzerlik ve farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Bununla birlikte derneklerin özgün etkinliklerinin de olduğu da saptanmaktadır. Dernekler arasındaki bir başka farklılık, sağlık politikalarına yaklaşımlarındadır. Sağlık Bakanlığı’nın hasta hakları örgütlerine yaklaşımındaki farklılık genel panorama içinde önemli bir nokta olarak durmaktadır. Ülkemizde sağlık hizmetlerinin örgütlenme, finansman ve sunum modelini tümüyle değiştirerek özelleştiren Dünya Bankası projesi “Sağlıkta Dönüşüm” ile sağlık hizmetlerinin almakta olduğu görünüm dikkate alındığında, hasta hakları örgütlerinin öncelikli olarak odaklanması gereken noktanın, gereksinilen sağlık hizmetine erişimde yaşanan sorunlar olduğu görülmektedir. Hasta hakları örgütleri sağlık politikaları ile hasta hakları arasındaki doğrudan ilişkiyi gözden kaçırılmamalı, etkinliklerini ve hedeflerini bu oryantasyonla düzenlemelidir. İlk hasta hakkı, hasta olma hakkıdır, bu nedenle hasta hakları örgütleri koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesini savunmalıdır. Ayrıca sağlığın sadece sağlık hizmetleri ile değil barınma, beslenme, çalışma, eğitim ve çevre koşullarıyla da belirlendiği gözden kaçırılmamalı, bu koşullar olumsuz olduğu sürece seçme ya da bilgilendirilme gibi klasik hasta haklarının anlamlı olamayacağı vurgulanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hasta hakları, örgütler, vatandaşlık hakları, insan hakları, 20. yüzyıl tarihi

ABSTRACT Parallel to the development of patient rights concept in all over the world, patient rights organizations have been established as a civil society movement in Turkey. The first organization, Society of Patient and Patient Relatives, was founded in 1997. Ministry of Health have issued “The Regulation of Patient Rights” in 1998, and the other organizations such as Society of Right to Health Movement, and Society of Patient Rights and Healthy Living have spread out the country. In this study, it is aimed to share the history of the patient rights movement in Turkey, and to discuss and compare the organizations’ past activities, actual situation and possible directions to move forward. The structures, historical developments and activities are similar in some point and different in another. An important difference is in their approach to health policies implemented by Ministry of Health. Regarding the “Transformation of Health”, a World Bank project, which privatize the healthcare services and changing the whole healthcare system, problems of availability and accessibility of adequate services should be the primary focus of patient rights organizations. Organizations should not overlook the connection between healthcare policies and patient rights. Patient rights should advocate the right to health, and remember that shelter, nutrition, education, and working conditions are the determinants of health as influent as healthcare services. Under inadequate circumstances of those determinants, classical patient rights such as choosing the physician or to be informed would be meaningless at all.

Key Words: Patient rights; organizations; civil rights; human rights; 20th century history

Kişinin sağlık hizmetine gereksinim duyması, onu kendisinde olmayan bir bilgi ile donanmış olan tıp kurumu ile karşı karşıya bırakır ve kendi aleyhine olan büyük bilgi eşitsizliği süreç üzerinde denetim ve karar verme olanaklarını kısıtlar. Hasta hakları kavramı temel olarak, kişinin bu dezavantajlı konumda nitelikli sağlık hizmeti almasını, özerk karar verebilmesini, özel yaşamına saygı gösterilmesini ve hakkındaki bilgilerin gizli tutulmasının sağlanmasını amaçlar. Sert'in ifadesiyle hasta hakları, "kişinin devletten ve toplumdan hem iyi işleyen bir organizmanın devamının sağlanmasını hem de hastalanıldığında tedavisinin sağlanmasını isteme hakkı" olarak tanımlanan sağlık hakkının tamamlayıcı unsurudur.¹ Sağlık hakkı da, kişinin temel hakkı sayılan yaşama hakkı ile yakın ilişki içindedir. İnsan haklarının sağlık hizmetleri alanına yansımaları biçiminde tanımlanabilecek olan hasta hakları, insan hakları kavramının tarihsel gelişimine paralellik göstermiş, negatif özellikteki birinci kuşak haklar ve pozitif özellikteki ikinci kuşak hakların tanımlanmasından sonra, özellikle yirminci yüzyılın ikinci yarısında gelişen çevre, barış, gelişme, katılım, seçilme, kültürel mirası koruma gibi üçüncü kuşak haklar arasında yer almıştır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Sosyal Şartı gibi uluslararası bağlayıcı düzenlemelerle kavramsallaştırılan hasta hakları, hukuki gelişiminin yanı sıra, yasal yaptırım olmayan, ancak hasta haklarını birer değer olarak tıp mesleği içine yansıtan metinlerde de yer bulmuştur. Bu metinlerin en büyük çaplı olanları Dünya Tabipler Birliği'nin hasta haklarıyla ilgili çeşitli bildireleridir. II. Dünya Savaşı sonrasında oluşturulan bu metinler savaşın ve özellikle Nazi hekimlerince gerçekleştirilen uygulamaların insanlık üzerinde yarattığı kötü etkilerin tekrarlanmaması kaygısını taşır.² Bu bildireler, hasta haklarını yasal metinlerden daha geniş anlamda almakta, "hasta hakları" yerine "kişinin sağlıkla ilgili hakları" yaklaşımını göz önünde tutmaktadır. 1981 tarihinde oluşturulan Lizbon Hasta Hakları Bildirgesi, çeşitli tarihlere gözden geçirilmiş, son olarak 2005'te metne yeni eklemelerde bulunulmuştur. Buna göre, klasik hasta haklarının yanında, "uygun nitelikte sağlık

hizmeti alma hakkı"na birinci hasta hakkı olarak yer verilmiştir.

Ülkemizde hasta haklarına yer veren bazı yasal metinler arasında Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun (1928), Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi (1960), Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Yasası (1961) ve İlaç Araştırmaları Hakkında Yönetmelik (1993) örnek olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, hasta haklarına ilişkin özel düzenlemeler oldukça yeni tarihlidir. 1996 yılında Türk Standartları Enstitüsü hasta hakları ve sorumluluklarına ilişkin bir standart hazırlama girişiminde bulunmuş ve bu metni ilgili kurum ve kuruluşların görüşüne açmıştır.³ Sağlık Bakanlığı'nca 1998 tarihinde yayımlanan Hasta Hakları Yönetmeliği Avrupa Hasta Hakları Bildirgesi'ni yankılayan biçimde, "Sağlık hizmeti verilen bütün kurum ve kuruluşlarda (...) insan haysiyetine yakışır şekilde fertlerin hasta haklarından faydalanabilmelerine, hak ihlallerinden korunabilmelerine ve gerektiğinde hukuki korunma yollarını fiilen kullanabilmelerine dair usul ve esasları düzenlemek amacı ile" yürürlüğe konmuştur.⁴ Ayrıca 2003 yılında yürürlüğe giren "Sağlık Tesislerinde Hasta Hakları Uygulamalarına İlişkin Yönerge" ve bu yönergenin devamı niteliğindeki 2005 tarihli "Hasta Hakları Uygulama Yönergesi" ile hasta hakları uygulamalarını yaygınlaştırmak ve standart hale getirmek amaçlanmıştır. Yönerge'nin amacı "sağlık tesislerinde yaşanan, hasta hakları ihlalleri ile bunlara bağlı ortaya çıkan sorunların önlenmesi, sağlık hizmetlerinin niteliğinin iyileştirilmesi, sağlık hizmetlerinin insan onuruna yakışır biçimde sunulması ile hastaların hak ihlallerinden korunabilmesine ve gerektiğinde hukuki korunma yollarını fiilen kullanabilmesine dair esas ve usulleri belirlemektir".⁵ Bu düzenlemeler ile Sağlık Bakanlığına bağlı hastanelerde ve sağlık grup başkanlıklarında hasta hakları birimleri kurulmuş, hastaların haklarının ihlal edildiğini düşündüklerinde başvurabilecekleri bir mekanizma oluşturulmuştur.

HASTA HAKLARI ALANINDA TÜRKİYE'DEKİ ÜÇ BÜYÜK SİVİL ÖRGÜTLENME

Hasta hakları alanında yaşanan bu gelişmeler ve hastaların hakları konusunda bilinçlenmesiyle

birlikte ülkemizde de hasta hakları örgütleri kurulmaya başlanmıştır. Hasta hakları alanındaki ülkemizdeki ilk örgütlenmenin, İstanbul'da 1997 yılında dernekleşen "Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği" olduğunu belirlemekteyiz. 1 Ağustos 1998'de yürürlüğe konan Hasta Hakları Yönetmeliği'nin ardından sivil örgütlenmelerin sayısı artarak İstanbul dışına da yayılmıştır. Trabzon'da örgütlenen gönüllü hareketin 28 Şubat 2005 tarihinde Hasta Hakları ve Sağlıklı Yaşam Derneği adı altında kurumsallaşmasının ardından, 24 Haziran 2005 tarihinde de İstanbul'da Sağlık Hakkı Hareketi Derneği'nin kurulduğunu görmekteyiz. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde, bu dernekler ele alınarak Türkiye'deki hasta hakları hareketine katkıları değerlendirilmeye çalışılacaktır.

HASTA VE HASTA YAKINI HAKLARI DERNEĞİ (HAYAD)

Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği (HAYAD), kurulduğu dönem için ülkemizde oldukça yeni gündeme gelen bir konu olmasına ve üzerinde henüz herhangi bir yasal düzenleme oluşturulmasına karşın, hastaların ve yakınlarının sağlık hizmetine ilişkin hakları konusunda toplumda bir duyarlık yaratmak amacıyla yola çıkan bir örgütlenme olarak, 8 Eylül 1997 tarihinde kurulmuştur.⁶ Derneğin merkezi İstanbul'dur. Derneğin kurucusu olan Leyla Ezgi, kız kardeşi ve eşinin rahatsızlıkları sırasında yaşadığı hasta hakları ihlalleri sonrasında, bu gelişmeleri yargıya taşıyarak edindiği deneyimlerle birlikte "kendisi ve yakınları gibi sağlık sistemi içerisinde hizmet alan birçok insanın haklarının ihlal edildiğini görmüş, kendisinin hem tıbbi hem de hukuksal anlamda yaşadıklarını başkalarının yaşamaması gayesi ile insanlara ulaşmayı, hastaların da hakları olduğunu onlara anlatmayı kendine görev edinmiş"⁶ tir. Bu amaçla İstanbul Tabip Odası ile yaptığı görüşmeler sırasında öğrendiği "hasta hakları"nın bir derneğe dönüşmesi için, kendisiyle görüşmeye gelen medya aracılığı ile çağrılar yapmış; Oda da kendisine bu konuda destek sağlamıştır. Sonuçta, bu yolda bir şeyler yapmaya kararlı olan diğer kurucu üyelerle anayasal hak olan örgütlenme hakkı doğrultusunda bir der-

nek çatısı altında birleşerek faaliyetlere başlamışlardır.⁶

HAYAD'ın kuruluş gerekçesi, "Ülkemizde yaşama hakkı dahası sağlıklı yaşama hakkının gerektiği gibi tüm yurttaşlara sağlanamadığı; vatandaşların büyük çoğunluğunun sağlıklarını korumak ve geliştirmek bir yana hastalık hallerinde yararlandıkları sağlık hizmetlerinden hoşnut olmadıkları; hizmetin sunumu sırasında bireylerin pek çok hakkının göz ardı edildiği ve mağduriyetlerin ortaya çıktığı, bunların bir bölümünün sağlık sisteminden ve olanaksızlıklardan kaynaklanmasına karşın önemli bir bölümünün de hizmet sırasında, bu hizmetten yararlanma durumunda olan bireylerin bu alandaki haklarının, hizmeti veren sağlık personeline yeterince bilinmemesi nedeniyle olduğu, bu bilgi eksikliğini ortaya koymak, hakları talep etmek ve hatırlatmak üzere bir gönüllü kuruluşun görev üstlenmesi gerektiği" biçiminde ifade edilmektedir.⁶ Söz konusu hizmeti aldıkları sırada çeşitli nedenlerle mağdur olan veya duyarlılıklarından dolayı bu konuda bir şeyler yapılmasını düşünen kişilerin rastlantıyla bir araya gelmesiyle oluşan HAYAD'ın kurucuları kurucu ve aktivistleri arasında hastalar, hasta yakınları, hukukçular, sağlık çalışanları, mimarlar, ev kadınları, öğrenciler, kısaca bu konuya ilgi duyan herkes bulunmaktadır.⁶

HAYAD'ın üstlendiği görevler "hasta ve hasta yakınlarının haklarını toplum içinde yayma, yaygınlaştırma ve bununla ilgili duyarlılığı yaratma ve artırma; bireyleri eğiterek bu konudaki bilgilerini artırma ve uygulamada talep edecek düzeyde bilinçlendirme; haklarını arayanlara yol gösterme ve aydınlatıcı danışmanlık yapma; sık karşılaşılan hak ihlallerini belirleme ve gösterme; hak ihlallerinde bulunan kişi ve kurumları uyarma; hak ihlallerini ve yapanları kamuoyuna gösterme; hak ihlallerine karşı kamuoyu tepkisini örgütlenme ve yönlendirme ve bu süreçte yaşanan mağduriyetlerde izlenecek yasal süreçlere müdahil olarak katılma" olarak tanımlanmaktadır.⁶

Kuruluş tarihinden bu yana geçen süre içerisinde temel olarak hasta haklarının bilinmesi,

yaygınlaşması, öğrenilmesi ve hizmet sırasında talep edilmesi ve uygulamada gerçekleşmesi için değişik çalışmalar sürdüren HAYAD tarafından hasta hakları konusunda toplantılar organize edilmekte, düzenlenen toplantılara katılmakta, kış aylarında her ayın ilk Cumartesi günü hukukçu, deontolog ve tıp mensuplarının konuşmacı olarak katıldığı “Aydınlanma Toplantı ve Konferansları” düzenlenmekte, özellikle sağlık hizmetinin verildiği yerlerde hizmet verenlere ve başta kronik hasta ve yakınlarının oluşturduğu özel hasta gruplarına gidilerek hasta hakları konusunda eğitim çalışmaları yapılmakta, hasta yakınlarına kılavuz olacak yazılı ürünler hazırlanarak dağıtılmakta, toplumun bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi noktasında yaygın kamu iletişim araçlarından yararlanılmaya çalışılmaktadır. HAYAD, sağlık hizmetleri sırasında hak ihlaline uğrayan vatan- daşların bu haklarını yasal organlar önünde arayabilmeleri ve tatmin edici sonuçlara varabilmelerine de destek olmaktadır. Bu gerekçeyle derneğe yapılan her türlü başvuru değerlendirilmekte, hak ihlaline uğradığı düşüncesine sahip olan herkese yararlanabileceği başvuru yolları gösterilmekte, açılan davalar yakından takip edilmekte, çeşitli duruşmalarda başta avukat üyeler olmak üzere hazır bulunularak mağdurlar desteklenmekte ve gerektiğinde konuyla ilgili aydınlatıcı basın açıklamaları yapılmaktadır.⁶ Dernek Yönetim Kurulu'nun aldığı bir kararla her yılın 26 Ekim günü “Hasta Hakları Günü” olarak benimsenmiştir. Son iki yıldır bu günün içinde bulunduğu hafta içinde hasta hakları konusunda değişik etkinlikler gerçekleştirilmekte, bu gün düzenlenen etkinliklerle konuyu gündemde tutmak, duyarlılığı artırmak ve özendirmek amacıyla her yıl bir hasta ya da hasta yakınına, bir sağlık çalışanı ya da kuruma, bir hukukçu ya da hukuk kurumuna ve bir gazeteci ve basın kuruluşuna hasta hakları konusunda yaptığı çalışmalardan dolayı hizmet plaketi verilmektedir.

Derneğin internet sayfasına;

<http://www.hayad.org.tr/> adresinden erişilebilmektedir.

HASTA HAKLARI VE SAĞLIKLI YAŞAM DERNEĞİ (HAKSAY)

Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi Tıp Fakültesi Göğüs Hastalıkları Anabilim Dalı Başkanı olarak görevini sürdüren Prof. Dr. Tevfik Özlü'nün öncülüğünde bir araya gelen yedi kişilik bir gönüllü grup “Hasta Hakları Platformu” adıyla 25 Ocak 2003'te çalışmalarını bir bildirmeyle kamuoyuna açıklamıştır.^{7,8} Kamuoyu bildirmesinde platformun kuruluş amaçları şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Hasta hakları konusuna kamuoyunun dikkatini çekmek.
2. Gerek sağlık hizmeti verenlerde ve gerekse bu hizmeti alanlarda Hasta Hakları bilinci oluşturmak.
3. Hasta hakları konusunda hekim, diş hekimi, eczacı, hemşire, ebe, laborant, sağlık teknisyeni, tıbbi sekreter, hasta bakıcı ve hastane yöneticisi gibi tüm sağlık çalışanlarına eğitim ve danışmanlık hizmeti vermek.
4. Kamuya veya özel sektöre ait sağlık sektöründe görev üstlenen her türdeki sağlık kuruluşu ve işletmesi bünyesindeki uygulamaların hasta hakları bakımından daha uygun hale getirilmesine katkıda bulunmak.
5. Hasta ve hasta yakınları ile toplumu hasta hakları konusunda bilgilendirmek.

Bildiriye imza atan üyeler amaçlarını gerçekleştirebilmek üzere sağlıkla ilgili tüm kişiler, resmi-özel kurum ve kuruluşlarla bu amaçlar doğrultusunda işbirliği yapmayı, sağlık çalışanlarına ve halka dönük konferans, panel, kurs, hizmet içi seminer gibi organizasyonlar düzenlemeyi, bu konularda kitap, broşür çalışmaları, gazete ve dergi yazıları, TV ve radyo programları gerçekleştirmeyi, araştırmalar yapmak, yapılan araştırmaları ilgililer ve kamuoyu ile paylaşmak ve araştırma sonuçları hakkında yetkili mercilere öneriler sunmayı hedeflerken, bildiride kamuoyunun dikkatini şu noktalara çekmektedirler: “Mesleği, konumu ve çalışma alanı itibarıyla bu konunun doğrudan tarafı

olan bizler, tamamen gönüllülük esasıyla bu alanda sorumluluk üstlendiğimizi kamuoyunun dikkatine sunuyor, ilgilenenleri bu sorumluluğu paylaşmaya davet ediyor, bu çalışmalarımızda, hasta ve hasta yakınlarının, sağlık kurum ve kuruluşlarımız ile sağlık çalışanlarımızın ve basınıımızın ilgi ve desteğini bekliyoruz”

2005 yılına gelindiğinde bu hareket, çeşitli organizasyonlarda temsil edilebilmek ve hukuki bir kimlik edinmek amacıyla dernekleşme yoluna gitmiş ve bu sürecin sonucunda 28 Şubat 2005 tarihinde Hasta Hakları ve Sağlıklı Yaşam Derneği (HAKSAY), kurulmuştur.⁹ Derneğin kurucu üyelerinin ve üyelerinin çoğunluğunu akademisyen, sağlık çalışanları ve avukatlar oluşturmaktadır.^{7,8} Derneğin gerçekleştirdiği en önemli etkinlik 2008 yılında dördüncüsü gerçekleştirilen “Hasta Hakları Eğitici Eğitimi Kursları”dır. Trabzon’da gerçekleştirilen bu kurslarda aşağıdaki konu başlıklarına yer verilmektedir.¹⁰⁻¹¹

- Hasta haklarının gerekçesi, tarihçesi ve bu konuda ulusal ve uluslararası mevcut durum.
- Hasta haklarıyla ilgili uluslararası literatür, sözleşme ve uygulamalar.
- Hasta haklarıyla ilgili bilgi kaynakları ve bunlara ulaşma yolları.
- Sağlık kurumları ve sağlık organizasyonları hakkında temel bilgileri.
- Hasta odaklılık kavramı; sağlık hizmetlerinin hasta odaklı olmasının gereği; hasta beklentileri ve önemi.
- Sağlık kurumlarında toplam kalite yönetimi ve hasta haklarıyla ilişkisi.
- Hasta-sağlık çalışanı ilişkisi modelleri, bu ilişkide yaşanan sorunlar, nedenleri ve çözüm yolları.
- Doğru iletişim teknikleri.
- Hasta ve sağlık çalışanı memnuniyeti, empatik dinleme, stres yönetimi, problem çözme teknikleri, takım çalışması ve sinerji yaratma teknikleri.
- Sağlık çalışanlarının görev, yetki ve sorumlulukları.

■ Hasta haklarının normatif dayanakları ve hukuki tanımları.

■ Hasta haklarıyla ilgili yasal düzenlemeler, uygulanabilecek yaptırımlar ve işletilebilecek hukuki prosedürler.

■ Sağlık Bakanlığı’nın hastanelerde başlattığı hasta hakları birimleri ve hasta hakları kurullarının amaç, görev, yetki ve işleyişleri, yaşanan örnek olgular, karşılaşılan sorunlar.

■ Sağlık kurumlarında gözlenen hasta hakları ihlalleri, bunların nedenleri, hangi süreçlerde ortaya çıktığı ve çözüm geliştirme teknikleri.

■ Yetişkin eğitimi, sunum teknikleri, beden dili ve hitabet, farklı sunum materyalleri hazırlama.

Dernek tarafından, yılda iki kere; hasta hakları ve sağlığın geliştirilmesi amacına dönük, “koruyucu hekimliği önceleyen, hasta haklarına saygılı, hasta memnuniyetini esas alan ve sağlıkta kaliteyi hedefleyen yazılara yer verilmesinin ilke edinildiği” farklı alanlardan akademisyenlerin oluşturduğu bir danışma kuruluna sahip *Sağlık Hakkı* adında bir dergi çıkarılmaktadır.

Derneğin internet sayfasına <http://www.haksay.org> adresinden erişilebilmektedir. HAKSAY, Sağlık Bakanlığı internet sayfasında yer verilen tek hasta hakları örgütüdür (İlgili internet sayfasına <http://sbu.saglik.gov.tr/extras/hastahaklari/link.htm> adresinden erişilebilmektedir. Son erişim tarihi: 14 Temmuz 2008). Ayrıca Sağlık Bakanlığı Hasta Hakları sayfasında HAKSAY’ın internet sayfasına ilişkin haberlere yer verilmektedir (İlgili internet sayfasına <http://sbu.saglik.gov.tr/extras/hastahaklari/giris.html> adresinden erişilebilmektedir. Son erişim tarihi: 14 Temmuz 2008).

■ SAĞLIK HAKKI HAREKETİ DERNEĞİ (SHHD)

Dernek, 24.06.2005 tarihinde, hasta haklarını ‘her düzeyde sağlık hizmetine ulaşma ve yararlanabilme hakkı’ çerçevesinde, yalnız sağlık hizmeti alanların değil, hizmeti sunan sağlık emekçileri, duyarlı ve bilinçli kesimler, emekçiler, aydınlar olarak, kısaca tüm yurttaşların katılımıyla savunmak zorunluluğunu duyan, bu nedenle “sağlık hakkı

temelinde yeni bir örgütlenme” yaratmak için bir araya gelen 26 kurucu üye tarafından kurulmuştur (Dernek tanıtımını içeren bilgiler Dernek tüzüğünden, Dernek internet sayfasından ve dernek yöneticileri ile yazışmalardan elde edilmiştir. Derginin yazım kuralları bu tür kaynakları kullanmaya izin vermemektedir, diğer yandan SHHD hakkında dergi yazım kurallarına göre kaynak gösterilebilecek basılı materyaller bulunmamaktadır. O nedenle yararlanılan kaynaklar bu biçimde belirtilmiştir).

Kuruluş Bildirgesi'nde, gereksindiği sağlık hizmetini kamudan almak isteyen vatandaşlar, çok güç koşul ve olanaklar içinde tüm vatandaşlara özverili bir şekilde hizmet vermeye çabalayan sağlık emekçileri, sağlığın yaşama hakkı için olmazsa olmaz olduğunu bilen aydınlar, bir hakkın gereğini yerine getiren hizmetlere ulaşmak için mücadele etme gereğinin bilincinde olan aktivistler ile toplumsal yaşamda dayanışma ve katılımın gereğine inanan gönüllülerin kurucu üyeler olarak bir araya geldikleri ve sağlık haklarının gereği olan hizmetlere önkoşulsuz ve eşit olarak ulaşmak ve yararlanmak için örgütlendikleri duyurulmaktadır. Bildirgede; derneğin, sağlık hizmetinin ve sağlık kurumlarının kendisine ait ve kendisi için var olduğunu düşünen ve bu anlamda sahiplenen, sağlık hizmetlerinin eşit, ulaşılabilir ve ücretsiz bir şekilde tüm topluma sunulabileceğini bilen, buna inanan ve bunun için gerekli her türlü çabayı göstermeye kararlı, sağlık hakkının genel olarak talep ve var edilebildiği ve bunun için kapsamlı, yaygın ve yoğun bir mücadelenin verilebildiği, sorun yaşayanların ihlal edilen haklarını kavramsal olarak ve herkes için savunarak talep eden “demokratik kitle örgütü” temelinde bir yapılanma olduğu ifade edilmektedir.

Dernek bu amaçlarını gerçekleştirebilmek, bu konularda üyelerini ve kamuoyunu bilgilendirmek için amaç ve hizmet konuları ile ilgili her türlü toplantı, seminer, konferans, temsil, gezi, festival, fuar ve benzeri diğer gösteri ve etkinlikleri düzenlemeyi, benzer amaçlı kuruluşların çalışmalarını imkânları elverdiğince olarak desteklemeyi, üyeleri ya da uzman kişiler aracılığı ile araştırma,

inceleme, geliştirme, çalışma ve etütler yapmayı, öneri ve dilekleri belirlemeyi ve bunları yayımlamayı, kurs ve sertifika programı gibi eğitim etkinliklerinde bulunmayı, işbirliği yapılmasında yarar gördüğü sağlık hakkı ile hasta ve yakınlarının hakları ile ilgili alanlarda yurt dışındaki dernek veya kuruluşlara üye olmayı ve bu kuruluşlarla projede ortak çalışmalar yürütmeyi, maddi ve manevi olarak yardımlaşmayı, ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile görev alanlarına giren konularda ortak projeler yürütmeyi programına almıştır.

Derneğin gerçekleştirdiği ya da katıldığı etkinlikler arasında Sosyal Haklar Derneği Girişimi üyeleriyle “Sağlık hakkı” konusunda söyleşi (İstanbul, 2006), 4. Temel Sağlık Hizmetleri Sempozyumu'nda dernek standı açılması ve tanıtım (Manisa, 2006), Paşabahçe Çocuk Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nin kapatılmasına karşı basın açıklamasına katılım (İstanbul, 2006), Paşabahçe Sağlık Platformu üyeleriyle “Sağlık hakkı” konusunda söyleşi (İstanbul, 2006), 5. Sağlık Zirvesi (Ankara, 2005) gibi çeşitli etkinlikler sayılabilir.

Dernek internet sayfasına <http://www.saglik-hakki.org/> adresinden erişilebilmektedir. Sayfadan ulaşılan “Sağlık Kurumu İzleme ve Değerlendirme Anketi” ile hastaların “sürekli” hizmet aldıkları sağlık kurumları ve orada çalışan sağlık personeline ilişkin görüş, değerlendirme ve eleştirilerini almak, hizmet aldıkları sağlık kurumuyla ilişkilerini sorgulamak, “Sağlık Hizmetinin En Önemli Sorununu Saptama Anketi” ile de hastaların bugüne kadar yararlandıkları sağlık hizmetleriyle ilgili olarak yaşadıkları ve yakındıkları en önemli sorunları saptayarak ülkemizdeki sağlık hizmetine ilişkin bir genel değerlendirme yapılmasına ve sağlık hizmeti profili çıkarılmasına katkıda bulunulması amaçlanmaktadır (Sözü edilen anketler hakkında bilgiye dernek sayfasından ulaşılabilir). Ayrıca Dernek, 2005 yılından beri Avrupa Birliği Hasta Hakları Çalışma Grubu'nun etkinliklerine katılmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu yazı çerçevesinde yapılanmaları, tarihçeleri ve etkinlikleri incelenen üç hasta hakları örgütünün

çeşitli açılardan benzerlik ve farklılıklar gösterdikleri görülmektedir. Örneğin topluma yönelik toplantılar düzenleyerek, eğitim etkinlikleriyle, yazılı ve görsel basını kullanarak farkındalık ve duyarlılığı artırmak, hasta haklarını savunmak, hak ihlallerini izlemek ve kamuoyunu bilgilendirmek, hukuki süreçlere müdahil olmak ve özgün olaylarda danışmanlık vermek her üç derneğin de etkinlikleri arasında yer almaktadır.

Bununla birlikte derneklerin özgün etkinliklerinin de olduğu görülmektedir. HAYAD, Hasta Hakları Günü belirleyerek çeşitli etkinliklerde bulunmakta, Hasta Hakları Ödülü vermekte ve hasta hakları konulu bir sempozyum düzenlemektedir. HAKSAY, hasta hakları konusunda eğitici eğitimleri düzenlemekte ve bir dergi yayımlamaktadır. Sağlık Hakkı Hareketi Derneği ise, hasta memnuniyetini ve hasta hakları ile ilgili sorunları belirlemeye yönelik araştırmalar yürütmekte, toplum katılımını sağlamak için "Sağlık Kurumları İzleme Kurulları" isminde özgün bir yapılanma oluşturmaktadır.

Dernekler arasındaki bir başka farklılık, sağlık politikalarına yaklaşımlarındadır. Sağlık Hakkı Hareketi Derneği'nin, isminin de çağrıştırdığı gibi, hasta haklarına sağlık hakkı çerçevesinden baktığı, öncelikli olarak uygun nitelikte sağlık hizmeti alma hakkını öne çıkardığı görülmektedir. Dernek, ülkemizde sağlık hizmetlerinin örgütlenme, finansman ve sunum modelini bütünüyle değiştiren Sağlıkta Dönüşüm projesine açık biçimde karşı çıkmakta, etkinliklerini sağlık hizmetlerini özelleştiren bu uygulamaların sağlık hakkıyla çeliştiği saptaması üzerine kurgulamaktadır. HAYAD da Sağlıkta Dönüşüm projesine karşı çıkmakta, basın açıklamalarında ve internet sayfasında hasta haklarının tüketici haklarından farklı olduğunu vurgulamaktadır. Bununla birlikte HAKSAY Sağlıkta Dönüşüm projesine diğer derneklerden farklı yaklaşmaktadır. İnternet sayfasında yer alan, bir ilaç şirketinin sponsorluğuyla hazırlanmış hasta rehberi, dernek üyelerince yazılmış makaleler ve duyurular incelendiğinde, HAKSAY'ın hasta haklarını

sağlık politikalarından bağımsız ele aldığını, Sağlıkta Dönüşüm uygulamalarına genel olarak olumlu yaklaştığı, sağlık hizmetlerine ücretsiz erişimi değil fiziki ve ekonomik ulaşılabilirliği amaç olarak ifade ettiği görülmektedir.

TARİHSEL EVRİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Genel olarak, Türkiye'deki hasta hakları örgütlerinin Avrupa ve Amerika'daki örneklerine göre yeni oldukları söylenebilir. Yine de üç büyük örgütün varlığını, yanı sıra İzmir, Afyon, Manisa, Eskişehir, Antalya ve Ankara'daki yeni örgütlenmeleri, yayılmakta olan bir toplumsal hareketin göstergesi olarak değerlendirmek olanaklıdır.

İlginç bir özellik kurucu üyeler arasında görülmektedir. HAYAD hasta ve hasta yakınları tarafından kurulurken, diğer iki dernek daha çok akademisyen, sağlık çalışanı ve hukukçular tarafından kurulmuştur. Bu bilgi, hak aramaya yönelik bu örgütlenmelerin toplumsal bir hareket olmaktan çok aydın hareketi olduğuna işaret etmektedir. Bununla birlikte ilk derneğin hasta ve hasta yakınları tarafından kurulmuş olması kayda değerdir. Tarihsel gelişimdeki bir diğer ilginç nokta, ilk hasta hakları örgütlenmesinin ilk yasal düzenlemeden önce oluşturulmuş olmasıdır. Bu nokta Türkiye gibi modernleşme süreci genellikle yukarıdan aşağıya doğru girişimlerle ilerleyen bir ülke için alışlageldik bir durum değildir; tarihsel olarak genellikle gözlemlenen, toplumsal bir değişiklik yapılması istenen alanda önce bir yasal düzenleme oluşturulmasıdır. Yine de, hasta haklarına ilişkin yasal düzenlemelerin toplumsal bir bilinç artışı ve buna bağlı mücadeleler sonucunda değil, daha çok Avrupa Birliği yasalarına uyum amacıyla oluşturulduğunu söylemek gerçekçi olacaktır.

Sağlık Bakanlığı'nın hasta hakları örgütlerine yaklaşımındaki farklılık genel panaroma içinde önemli bir nokta olarak görünmektedir. Bakanlık internet sayfasında sadece HAKSAY'a yer verilmesi, ayrıca, 1. Ulusal Hasta Hakları Sempozyumu'nu sadece HAKSAY ile düzenleyerek toplantı çağrı-

sında "(...) en büyük sağlık hizmeti sunucusu olan Sağlık Bakanlığı ve hasta haklarının gerçek sahibi olan sivil toplum adına HAKSAY'ın işbirliği içinde (...)" ifadesinin yer alması Bakanlık'ın hasta hakları örgütlenmelerine tarafsız yaklaşmadığı düşüncesini doğurmaktadır (Söz konusu çağrı metni, Sağlık Hakkı Hareketi Derneği'nin internet sitesinde yer almaktadır. Dernek bu ifade üzerine bir basın açıklamasında bulunmuştur). Bu tutumun çeşitli nedenleri olabilir; ancak örgütlerin sağlık politikalarına yaklaşımlarının büyük oranda etkili olduğu ileri sürülebilir.

HASTA HAKLARI ÖRGÜTLERİ İÇİN ÖNGÖRÜ VE ÖNERİLER

Ülkemizde sağlık hizmetlerinin örgütlenme, finansman ve sunum modelini tümüyle değiştirerek özelleştiren Dünya Bankası projesi "Sağlıkta Dönüşüm" ile sağlık hizmetlerinin almakta olduğu görünüm dikkate alındığında, önümüzdeki döneme ilişkin aşağıdaki öngörülerde bulunmak olanaklıdır:

- Sağlık hizmetleri hastane, sigorta ve hukuk şirketlerince yönlendirilecek ve yönetilecektir. Hizmetlerin planlaması ve sunumu tüm basamaklarda pazar dinamikleriyle belirlenecektir.

- Malpraktis davaları artacaktır. Buna bağlı olarak korunmacı tıp uygulamaları ve dolayısıyla maliyetlerde önemli artışlar görülecektir.

- Sağlık hizmetlerine erişimin düzeyi, gereksinime göre değil ödeme gücüne göre belirlenecektir; bu da birinci hasta hakkının, diğer deyişle uygun nitelikte sağlık hizmeti alma hakkının artık bir hak olarak tanınmayacağı anlamına gelmektedir.

- Hasta hakları tümüyle müşteri haklarına eşitlenecek, aydınlatılmış hasta onamı, birincil hasta hakkı olacaktır.

Böylesi bir süreçte hasta hakları örgütlerinin öncelikli olarak odaklanması gereken sorun, gereksinilen sağlık hizmetine erişimde yaşanan sorunlardır. Gerçekten de hastalar öncelikle hizmetten yararlanma hakkını talep etmektedirler. İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'nün internet sayfasında (<http://www.imhh.gov.tr/hastahaklari/sayilarlahastahak.ppt>) yer alan ve İstanbul İl Sağlık Müdürlüğü'ne Ocak-Ekim 2004 arasında yapılan toplam 2,939 hasta başvurusunun değerlendirildiği bir çalışmada, başvuruların %38,7'sinin sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı ile ilgili olduğu saptanmıştır. Yukarıda sözü edilen öngörüler göz önüne alındığında bu sorunun daha da yaygınlaşacağı, hizmete hiç ulaşamayan kesimin artacağı ileri sürülebilir. Hasta hakları örgütleri sağlık politikaları ile hasta hakları arasındaki doğrudan ilişkiyi gözden kaçırmamalı, etkinliklerini ve hedeflerini bu oryantasyonla düzenlemelidir. Bu bağlamda Sağlıkta Dönüşüm ve benzeri Dünya Bankası projelerine, ülkemizin gururu olan ve Dünya Sağlık Örgütü'nün 1978'de bütün dünyaya önermesinden 18 yıl önce oluşturulan sağlık ocaklarımızın, 'aile hekimliği' adı altında özelleştirilmesine karşı çıkmak önemlidir.

İlk hasta hakkı, hasta olmama hakkıdır; bu nedenle hasta hakları örgütleri koruyucu sağlık hizmetlerine önem verilmesini de savunmalıdır. Ayrıca hasta hakları örgütleri, sağlığın sadece sağlık hizmetleri ile değil barınma, beslenme, çalışma, eğitim ve çevre koşullarıyla da belirlendiğini gözden kaçırmamalı, bu koşullar olumsuz olduğu süreçte seçme ya da bilgilendirilme gibi klasik hasta haklarının anlamlı olamayacağını vurgulamalıdır.

KAYNAKLAR

1. Sert G. Hasta Hakları. Uluslararası Bildirgeler ve Tıp Etiği Çerçevesinde. İstanbul: Babil yayınları; 2004. s.56.
2. Aydın E. Hekim-hasta ilişkisinin etik yönü. T Klin Tıbbi Etik 1998; 6(1):8-13.
3. Oğuz Y. Hasta hakları alanındaki gelişmeler ve değişen değerler. T Klin Tıbbi Etik 1997; 5(2):50-55.
4. T.C. Sağlık Bakanlığı. Hasta Hakları Yönetmeliği, in Hekimler ve Tabip Odası Yöneticileri için Mevzuat. 1998, Türk Tabipleri Birliği: Ankara. s.627-38.
5. Önal G, Civaner M. Hasta Hakları Uygulama Yönergesi: Türkiye'de Hasta Haklarının Yaşama Geçirilmesi İçin Bir Adım. Tıp Etiği-Tarihi-Hukuku 2005; 13(3):203-8.

6. Karlıkaya E, Hot I, Ezgi L. Hasta hakları için Türkiye'deki ilk sivil organizasyon: Hasta ve Hasta Yakını Hakları Derneği. in 1. Uluslararası Türk Tıp Tarihi Kongresi, 10. Ulusal Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı (Demirhan AE, Öncel Ö, Küçükdağ Y, Okka B, Erer S. (eds.), 20-24 Mayıs 2008, Cilt 1. Konya: Türk Tıp Tarihi Kurumu. s.633-44.
7. Hasta Hakkı ve Sağlıklı Yaşam Derneği (HAKSAY). Sağlık Hakkı Nisan 2006; 1: 1-9.
8. Hastalarla hekimler taraf değil (Prof. Dr. Tevfik Özlü ile yapılan röportaj). Sağlık Hakkı Nisan 2006; 1: 54-58.
9. Hasta Hakları ve Sağlıklı Yaşam Derneği Tüzüğü. Sağlık Hakkı Nisan 2006; 1: 64-68.
10. Topbaş M. Bir kurs böyle geçti. Sağlık Hakkı Nisan 2006; 1: 10-12.
11. Topbaş M. Bir kurs böyle geçti. Sağlık Hakkı Haziran 2007; 2: 7-9.